

працівників і фахівців-практиків, які працюють у видавничо-поліграфічному виробництві, і визначили на багато років наперед перспективи розвитку галузі.

У характері Едуарда Тимофійовича була спокійна вдача, толерантність, щирість, які гармонійно поєднувалися із

цілеспрямованістю, вимогливістю та невичерпною творчою енергією.

З глибоким сумом висловлюємо щире співчуття дружині Корделії Євгеніївни і сину Едуардові Едуардовичу.

Пам'ять про Едуарда Тимофійовича Лазаренка назавжди залишиться в наших серцях.

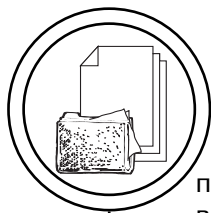
Від колективу ВПІ НТУУ «КПІ»

ЛІТНЯ ПРАКТИКА — НАВЧАННЯ І ТВОРЧІСТЬ

Завданням кафедри графіки Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «КПІ» є підготовка художників друкованої продукції високої професійної і загальної культури. Серед спеціальних дисциплін, що вивчаються майбутніми художниками-графіками, особливого значення надається рисунку, живопису й композиції. Тривалі й короткочасні аудиторні навчальні постановки з рисунку й живопису дають великі можливості для засвоєння знань та вироблення навичок реалістичного зображення дійсності. Особлива роль у підготовці спеціаліста відводиться практичній роботі студентів під керівництвом викладача і в умовах відкритого середовища — на пленері. Відкритий природний простір, мінливе освітлення, «польові» умови роботи, нетрадиційні постановки, незвичні об'єкти зображення ставлять нові цікаві навчально-творчі завдання та своєю новизною спонукають до їх вдумливо-

го вирішення. Активніше, ніж під час роботи над аудиторними академічними постановками, використовуються різноманітні художні матеріали, що підвищує рівень володіння студентами-графіками арсеналом графічних засобів. Цілеспрямовано й успішно проведена студентами літня практика забезпечить кожного з них упродовж наступного навчального року цікавими життєвими й оригінальними творчими ідеями. Накопичені підготовчі матеріали, у вигляді різноманітних натурних робіт та безпосередніх вражень від спілкування з розмаїттям життя, допоможуть успішному виконанню поставлених навчальним планом задач.

Літо благодатне для роботи просто неба як ніяка інша пора року. Влітку все проситься на папір. Краса міста й села, чудові краєвиди з лісом, полями, горами, морем і річками — все це приходить з настанням літа. Саме в теплу пору року найбільше

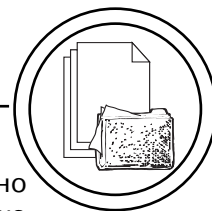
писали безпосередньо з природи відкривачі краси живої природи французькі художники-барбизонці. А скільки митців зачарувалися красою людського тіла, роблячи начерки на пляжах, під час спортивних змагань. Після проходження навчальної літньої практики, у час літніх канікул, відкриваються можливості близьких і далеких подорожей. Яскравим прикладом цілеспрямованого використання можливостей літніх мандрівок шляхами рідної землі є численні малюнки Тараса Шевченка, виконані ним перед засланням в короткі літа його волі. Замальовки сцен із народного життя, різноманітних типажів, народного одягу, вцілілих пам'яток давньої архітектури, типових українських краєвидів перемежуються у його альбомах з композиційними пошуками, творчими задумами. Цим задумам не судилося здійснитись через заслання та заборону писати, а й малювати.

Світлоносності літа завдячуємо частково й розвитком імпресіонізму, як визначної течії у світовому мистецтві, яка витіснила з палітри світового живопису глухі коричневі і чорноту. Літо дає можливість працювати над живописними задачами передачі глибини простору, спонукає до вивчення закономірностей природного освітлення за різної погоди, в різні частини суток. Влітку можна поглибити свої знання і виробити вміння з передачі фактури трави, землі, каміння, розмаїття крони дерев, безхмарного і захмареного неба, спокійної і схвильованої води, мінливих на-

строїв природи. Влітку добре розвивати свої здібності до тонкого спостереження за змінами в природі тону і кольору від світанку до смеркання, настання темноти. Для цього треба багато писати акварельними чи іншими фарбами з природи, а особливо звернути увагу на систематичну роботу з пам'яті. Для працюючого цілеспрямованого студента літо — надзвичайно плідна пора. І не дивно, що саме після літа багато наших студентів повертаються до навчальних аудиторій людьми, котрі за короткий час суттєво збагатились мистецьким досвідом від спілкування з життям природи і людини в ній, від знайомства з мистецькими виставками, новими музеями, галереями. У таких студентів з'являється відчуття потягу до якогось знайдених для себе, близьких внутрішньо тем. Вони прагнуть свої натурні спостереження і досвід літньої роботи з рисунку, живопису і композиції втілити в курсових завданнях, пропонують викладачам свої цікаві теми і оригінальні їх вирішення.

Тож як важливо для майбутнього художника-графіка провести час літньої практики, під керівництвом викладача і самостійно, активно, усвідомлено, з великим коефіцієнтом корисної дії.

Найперше — кожному треба визначитися, на що йому треба звернути найбільшу увагу саме цього літа і, враховуючи семестрові успіхи та невдачі, чого необхідно досягти до настання семестру наступного. Адже різні завдання в опануванні секрета-

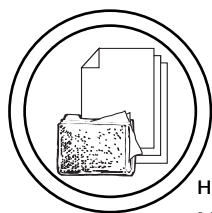
ми однієї з найскладніших професій стоять перед вчорашнім першокурсником і завтрашнім випускником, бо вони працюють за різними, відповідно рівню кваліфікації, навчальними програмами. Але різні завдання мають вирішувати, згідно зі своїми навчально-творчими досягненнями, і студенти-однокурсники. Це цілком логічно і закономірно, бо у кожного свої здібності, знання і уміння, схильності й уподобання, задуми і мрії.

Але при всьому розмаїтті завдань і проблем для літньої практики, особливо студентів-графіків молодших курсів, є основні, виконання і вирішення яких не оминати. Є дуже важливим продовжити поглиблене вивчення в умовах відмінного від аудиторії середовища законів зображення головного об'єкту мистецтва, яким була, є і буде — людини. Навчившись зображувати голову, торс, поstatь людини на тлі аудиторних стін і драпіровок, необхідно навчитися і ще важчому! — зображувати їх не просто на тлі дерева, трави, неба, а в цьому середовищі, — зображувати просто неба. Це дуже не просто для студентів усіх курсів, які за час роботи над академічними постановками у замкненому середовищі з визначеним джерелом освітлення і, здебільшого, слабенькими теплими рефlekсами, відвикають від роботи в мінливій, багатобарвній природі. А другим, також дуже важливим, є продовження практичного дослідження властивостей і потенційних виражальних можливостей різних художніх матеріалів та інструментів. Світ

графічних технік дивовижно розмаїтий. Світовою практикою графічних мистецтв напрацьовано багато різноманітних художніх стилів, напрямків, манер, художньо-технічних прийомів. Графіка не лише впливала на становлення і розвиток інших видів мистецтв, а й була та є їх невіддільною складовою. Елементи графічності є у живопису, декоративному і монументальному мистецтвах, у скульптурі, архітектурі. Необхідно, за допомогою викладача, навчитися самостійно визначати техніку виконання і характер зображувальних прийомів перед тим, як приступати до реалізації навчально-творчого задуму.

Беручись за будь-який інструмент, добираючи тієї чи іншої фактури як основи для зображення, ми вже вирішуємо частину поставлених художніх задач. Кожний матеріал та інструмент мають свою «душу», яку теж, крім інших завдань, треба виявити в тій чи іншій композиції. Далеко не всі студенти використовують величезний художньо-технічний спадок, який залишили нам видатні майстри графічних мистецтв.

Як блискуче використовували можливості звичайного графітного олівця у своїх рисунках художники Енгр, Брюллов, Шевченко, Врубель, Серов, Рєпін, Кричевський, Дерєгус. У вивченні їх творчого спадку криються безмежні можливості творчого зростання студентів. Художньо-технічні можливості техніки графічного олівця, завдяки різноманітності технічних прийомів та універсалізму, допомагають поглиблено вивчати

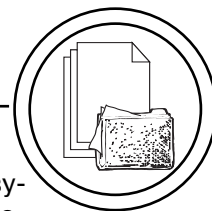

натуру, освоїти найрізноманітніші рисувальні прийоми, полегшують перехід до оволодіння навичками в роботі іншими сухими матеріалами — вугіллям, сангіною, соусом тощо. Якщо в тривалому академічному рисунку використовуються олівці середньої твердості і рекомендується опрацьовувати форму чистим штрихуванням, то під час літньої практики доцільно, в окремих випадках, рисувати і м'якими олівцями, користуючись, без надуживання, розтушовками з паперу чи замші. Графіт лише у XVIII столітті був змішаний з глиною і оправлений в дерево, але відтоді він став справді універсальним інструментом. В короткочасних рисунках, начерках, ескізах, альбомних зарисовках він є одним із найзручніших і найдоступніших у застосуванні. Крім графітного, варто користуватися й олівцями вугільними, пастельними, різних кольорів звичайними та акварельними.

Улюбленим інструментом всіх часів було перо, що постало спочатку у вигляді палички, потім — очеретинки, а згодом з'явилися пружне гусяче перо і перо універсальне — стальне. Основною ознакою пера є чіткість сліду, який воно залишає на папері. Щоб привчити себе працювати зосереджено, пройти школу виховання ока і руки необхідно частіше працювати пером, а також фломастерами, гелевими та кульковими ручками. Скільки прекрасних майстрів точного, виразного рисунка натхненно працювали цим інструментом у його великому асортименті і продовжують тво-

рити дива винайденою древніми паличкою і різновидами пера сталюого сьогодні. Великий творчий спадок полишила нам епоха Відродження — Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Дюкер, Тиціан. Видатними майстрами перового рисунка були Рембрандт, Доре, Менцель, Врубель, Самокиш, Пікассо та багато інших. Часто техніка рисування пером успішно поєднувалася з роботою пензлем. Художниками різних часів використовувалися пера різних форм і матеріалів і різновиди чорнил та туші з барвників рослинного і тваринного походження. Асортимент теперішніх матеріалів чималий: туш звичайна і водостійка, різновиди кольорової туші (еколіну), чорнила для перових авторучок тощо.

А такі звичайні, обпалені без доступу повітря палички з берези та інших дерев. Яким благодатним рисувальним інструментом стало деревне вугілля в руках найдревніших художників, роботи котрих збереглися від ранкової пори людської цивілізації до сьогодні. За експресивною образністю вони визнані неперевершеними. Вугільна паличка, як і колись, є доступним і популярним рисувальним інструментом. За відсутності в продажу легко випалюється у печі або у багатті з березових (інших) паличок, герметично закритих у жерстяній банці з піском чи обмазаних шаром глини. Якщо для перового рисування кращою основою є папір гладенький, то для рисування вугіллям, навпаки, — шорсткий. Зручніше працювати

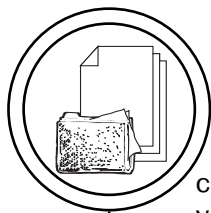

затиснувши паличку у спеціальний затискач-рейсфедер. Штрихи наносять вістрям палички, або її боком, комбінуючи різні прийоми. Нанесений тон можна розтушовувати паперовими чи замшевими розтушовками або пальцем. Світла краще вибирати нежирною булкою, бо від гумки залишаються плями. Для зберігання вугільні рисунки слід фіксувати спеціальними аерозольними лаками, або за допомогою пульверизатора розчинами клею, збираного молока, розчином каніфолу в спирту чи бензині, пивом, розчином желатину, цукру, клею ПВА. Вдалими бувають рисунки, де робота вугіллям паленим поєднується з рисуванням пресованими вугільними паличками, олівцями типу «ретуш», сангіною, пастеллю, крейдою, а інколи й аквареллю. Вугільні рисунки Тінторетто, Дюрера, Мілле, Серова, Дега, Кардовського та інших майстрів переконливо засвідчують величезні якості цього вічного матеріалу.

Близькою до вугільного рисунка за технікою виконання є робота сангіною, що виробляється у вигляді круглих чи квадратних у перетині паличок. Натуральна сангіна, що як природний пігмент була винайдена в Італії, стала улюбленим рисувальним матеріалом художників багатьох поколінь. Знайомство з творами, виконаними сангіною майстрами рисунка Леонардо, Рафаелем, Мікеланджело, Тиціаном, переконує у великих виражальних можливостях цього доступного матеріалу. Художники: Рубенс, Ватто, Буше, Калло, Каналетто, Тьєполо,

Гойя, інші успішно використовували під сангіну не білу, а тоновану основу, поєднували сангіну з крейдою, італійським олівцем, тушшю, бістром, доопрацьовували роботу пером або пензлем. Цим характерні роботи і художників російської академії — Єгорова, Лосенка, Соколова та Брюллова. Вдалим поєднанням сангіни з вугіллям вирізняються рисунки Кустодієва. У портретних рисунках олівцем сангіна, завдяки витонченому кольору, використовувалась для передачі кольору шкіри (рисунки Буше, Мілле, Мане, Дега, інших). Завдячуючи виражальним можливостям кольору, лінії, штриха і багатства тонових градацій сангіна і сьогодні є улюбленим матеріалом як майстрів з досвідом, так і майбутніх художників.

Як зачаровує м'якою бархатистою багатий можливостями тонкого тонування чорний соус. Він виготовляється з порошку перетертих продуктів згорання додаванням рослинного клею і пресуванням у палички циліндричної форми. Працюють сухим і мокрим способами роботи. При сухому способі соус натирають на клаптикові шорсткого паперу, а звідти розтушкою пігмент переносять на рисунок. Конкретизувати зображення можна розтушками, ватою, а дрібні деталі опрацьовують вугільним олівцем тощо. Оскільки порошок соусу легко осипається з поверхні паперу, його фіксують тими ж засобами, що й рисунок вугільний. Працювати мокрим способом краще на зернистому папері, наклеєному на тверду основу. Розведеним на блюдечку (або

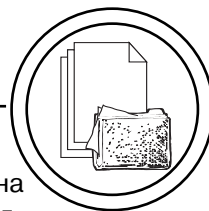
спеціальній палітрі) з водою соусом пишуть за допомогою колонкових, штучних, інших пензлів на папері як аквареллю. Зрідка користуються і щетинними пензлями. Висихаючи, пігмент пристає до паперу, але легко витирається. Цей недолік художники використовують як достоїнство, коли після просихання продовжують працювати м'якою гумкою для висвітлення маленьких полисків і цілих площин. Після просихання можна також продовжувати роботу сухим соусом, вугільним олівцем, аквареллю, тушшю. Зберігати рисунки слід під склом або в спеціальній папці, перекававши їх тонким гладеньким папером.

Творчий спадок видатного художника-реаліста Івана Крамського з усією повнотою відкриває нам великі можливості цієї цікавої техніки.

Не досить активно користуються тепер століттями випробуваною технікою рисунка пензлем. Працюють на зернистому папері пензлями різного характеру. З давнини використовували водяну фарбу тваринного походження — сепію, яка добувалась із морського молюска (каракатиці). За традицією і тепер рисунки, виконані рідкою чи сухою тушшю чи аквареллю бархатисто-коричневого кольору, називають сепією. Суху туш перед вживанням, додаючи воду, розтирають на спеціальній палітрі або на блюдечку, і працюють як аквареллю. Виконані в одному кольорі рисунки називаються «гризайль», але нерідко обраний для рисування сюжет спонукає до начерку із застосу-

ванням різних кольорів. Тут у пригоді стане добре знана студентами акварель. Вона є чудовим живописним і, водночас, рисувальним матеріалом. Можливості монохромної техніки пензель-сепія, туш, акварель для ескізування та створення самодостатніх творів яскраво проявилися у творчості Тьєполо, Веронезе, Рембрандта, О. Іванова, Серова, Фрагонара, Врубеля, Кібрика, Лебедева, Купріянова й багатьох інших митців.

Разом з іншими матеріалами (олівцем, вугіллям, аквареллю, сангіною) та самостійно у тривалих і короточасних рисунках широко використовується пастель. Техніка виготовлення пастельних олівців відома з часів епохи Відродження і доступна кожному. Пігменти, з додаванням клею, змішуються з водою до тістоподібної маси і, за допомогою трубочок формуються у круглі палички. Висвітлюють кольори домішками крейди, гіпсу, магнезії чи пігменту білил. Працюють подібно до роботи сангіною, вугіллям та іншими сипкими матеріалами на шорсткій паперовій, інколи ґрунтованій, основі, використовують також наждачний папір. Для зберігання пастель фіксують звичайними способами, але при цьому вона суттєво темніє, порушуються тонкі тонові і колірні відношення. Роботи живописного характеру краще зберігати під склом, але окантованими так, щоб їх поверхня до скла не торкалась. Добре знані в мистецькому світі пастелі Ватто, Дега, Рені, Мурашка, Серебрякової, багатьох інших живописців і графіків. Пастель — чу-

довий графічний і живописний матеріал, який можна успішно використовувати для вирішення різноманітних навчально-творчих завдань під час літніх практики та канікул. Крім побіжно розглянутих технік і прийомів використовується безліч інших та варіанти їх поєднання, інколи несподіваного, в одній роботі.

А ще ж є естампні техніки, за допомогою яких також можна працювати над малотиражною графікою не тільки за стаціонарних умов майстерні, а й безпосередньо з природи, — на пленері, в умовах мандрівки тощо. Це, зокрема, офортна манера «суха голка», яка не потребує ні травлення кислотами, а ні особливих пристроїв і пристосувань. Потрібно лише мати шматок міді або цинку, аркуші кальки, картону, пластику, або листову фотоплівку, які слугуватимуть за друкарську форму та невибагливий інструмент — товсту голку, заправлену в дерев'яну ручку. Але і в манері класичного офорта «травлений штрих» можна працювати безпосередньо з природи. Треба лише покрити металеву пластинку, як годиться, офортним лаком і забезпечити збереження лакового шару від пошкоджень. Як, принагідно, не згадати розмашисті і, водночас, дивовижно точні за рисунком офорти Цорна (людина в пейзажі, в інтер'єрі), його портрети — зроблені прямо з природи на офортній дощці. А в техніці літографії теж можна працювати в польових умовах — на спеціально виготовленому (можна й самотужки, за рецептами) «корн-

папері». На ньому рисують як на звичайному папері чи літографському камені спеціальними олівцями, до складу яких входить жир; придатні також, крім літографських, олівці типу «склограф», олійна пастель. А пізніше, у спеціалізованій майстерні перетискують зображення на камінь і друкують потрібним накладом на літографському верстаті. До завдань та умов літньої практики можна пристосувати й різновиди умовно естампної техніки «монотипії», зокрема акварельної та монохромної олійної.

Неоціненну користь кожному студентіві-графікові у його прагненні до вдосконалення власної майстерності принесе ознайомлення з багатющим художньо-технічним досвідом художників різних поколінь і народів у музеях, на виставках.

Робота в різних техніках урізноманітнює навчальний процес, збагачує творчі можливості студента, сприяє зростанню майстерності майбутнього художника, формує його художній смак, підвищує рівень володіння графічними художньо-технічними засобами. Тому, працюючи впродовж літньої практики та канікул над розмаїттям натурних сюжетів (зображення людей, тварин, птахів, архітектурних об'єктів, краєвидів) та в роботі над композиціями доцільно частіше застосовувати різні за художньо-виражальними можливостями інструменти й матеріали.

Юрій Пшеничний,
доцент, НТУУ «КПІ»